

- તથી તેવા દેશોના આર્થિક વિકાસની સપાટી ઉંચી છે તેમ કહી શકાય. વળી ભારતની રાષ્ટ્રીય આવક પાકિસ્તાનની રાષ્ટ્રીય આવક કરતાં લગભગ ૪ ગણી વધારે છે.
- તથી રાષ્ટ્રીય આવકના માપદંડ મુજબ ભારતના આર્થિક વિકાસની કક્ષા પાકિસ્તાનના વિકાસ કરતાં ઘણી ઉંચી છે એમ કહી શકાય.

- રાષ્ટ્રીય આવકનો વાર્ષિક વૃદ્ધિદર ક્રેત: નોર્બ, અમેરિકા,
શ્રીલંકા અને પાકિસ્તાન જેવા દેશો કરતાં ભારત અને
ચીન જેવા દેશોનો વિકાસદર વધારે છે.
- રાષ્ટ્રીય આવકની ગણતરીની મુશ્કેલી, ગણવાની જુદી
જુદી પદ્ધતિઓ અને દેશની વસ્તીના પ્રમાણને કારણે
રાષ્ટ્રીય આવક આર્થિક વિકાસનો સાચો માપદંડ ગણાય
નહીં.

(3) આર્થિક વિકાસના નિર્ણયક તરીકે માથાઈદ આવકને સમજવો.

- માથાઈદ આવક એટલે દેશની કુલ રાજ્યીય આવકને
દેશની કુલ વસ્તી વડે ભાગતાં મળતી આવક.
- જો લાંબા ગાળા સુધી માથાઈદ આવકમાં સતત
વધારો થતો રહે, તો દેશનો આર્થિક વિકાસ થયો છે
તેમ કહેવાય.

- આમ, આ નિર્દેશક દેશની વસ્તીને ધ્યાનમાં લે છે, તે દ્વારાઓ વિકાસના નિર્દેશક તરીકે કરતાં રાષ્ટ્રીય આવક કરતાં માથાઈથ આવક ચિહ્નિયાતો નિર્દેશક છે.
- રાષ્ટ્રસંઘના તજ્જીબો માથાઈથ આવકને આર્થિક વિકાસના નિર્દેશક તરીકે સ્વીકારવાની હિમાયત કરે છે.

- જો માથાઈઠ આવક ઉંચા દરે વધતી હોય, તો દેશનો વિકાસ દર ઉંચો ગણાય અને જો માથાઈઠ આવક નીચા દરે વધે તો વિકાસનો દર નીચો ગણાય.
- જો માથાઈઠ આવકમાં વધારો ન થતો હોય તો આર્થિક વિકાસ સ્થળિત ગણાય અને જો માથાઈઠ આવક ઘટતી હોય તો આર્થિક વિકાસ પીછેનાની સ્થળિત દર્શાવે છે.

- આર્થિક વિકાસનો હેતુ જીવનધોરા સુધારી માનવવિકાસ આંક ઊચે લઈ જવાનો છે.
- જો માથાઈઠ આવક વધતાં લોકોનું જીવનધોરણ ન સુધરે, તો સાચા અર્થમાં તે દેશનો આર્થિક વિકાસ ગણાય નહીં.
- માથાઈઠ આવકનો વધારો પ્રજના ભૌતિક કલ્યાણમાં વધારો લાવે છે.

- તેથી ત વિકાસનો સાચો માપદંડ ગણાય છે.
- વિશ્વના જુદા જુદા દેશોની માથાઈઠ આવકની નીચેની અનુસ્ખૂચિ આર્થિક વિકાસના નિર્દેશક તરીકે માથાઈઠ આવકનો ઘ્યાલ સ્પષ્ટ કરે છે.

દેશ

सમખ્યરીએ - શક્તિ મુજબ
માથાઈથ રાષ્ટ્રીય આવક (us
ડોલરમાં, 2014)

વાર્ષિક વૃદ્ધિદર
2014 (ટકામાં)

નોર્ડ

64992

1.1

અમેરિકા

52947

1.6

શ્રીલંકા

9779

3.5

ચીન	12547	6.7
ભારત	5497	6.0
પાકિસ્તાન	4866	2.6

➤ અનુસૂચિ પરથી માથાઈ રાષ્ટ્રીય આવકના માપદંડ દ્વારા કરી શકાય કે; ભારતની માથાઈ રાષ્ટ્રીય આવક, નોર્વેની માથાઈ આવક કરતાં લગભગ 12 ગણી ઓછી છે.

- તથી નોવેનો વિકાસ ભારતના વિકાસથી લગભગ 12 ગણો વધારે છે તેમ કહેવાય. પરંતુ ભારતની માથાઈદ આવકનો વૃદ્ધિદર ઊંચો છે, તથી આર્થિક વિકાસ ઝડપથી થઈ રહ્યો છે એમ કહેવાય.
- વસ્તી-ગણતરીના વર્ષ સિવાય બાકીનાં વર્ષો માટે વસ્તીના અંદાજોને આધારે સાચી માથાઈદ આવક મેળવી શકતી નથી.

- વળી, રાજ્યીય આવક ગણવાની મુશ્કેલીઓને કારણે પણ માથાઈઠ આવકની સાચી સ્થિતિ જાણી શકતી નથી. તેથી માથાઈઠ આવક વિકાસનો સાચો નિર્દેશક કહી શકાય નહીં.
- માથાઈઠ આવક માત્ર સરેરાશ દર્શાવે છે. જો માથાઈઠ આવક વધે, પરંતુ આવકની વહેંચણી અસમાન થયેલી હોય, તો આર્થિક વિકાસ થયો નથી એમ કહેવાય.

- આમ, માથાઈ આવક વિકસનો સાચો નિર્ણશક ગણાતે નથી.
- જુદા જુદા દેશોની માથાઈ આવક તેમના ચલણમાં હોય છે. સાચો વિનિમયદર ન જાળી શકાતાં માથાઈ આવકની મદદથી જુદા જુદા દેશોના આર્થિક વિકસને સરખાવવાનું શક્ય બનતું નથી.

(4) જીવનની ભૌતિક ગુણવત્તાના અંકની મર્યાદાઓ ટ્રેકમાં સમજવો.

- જીવનની ભૌતિક ગુણવત્તાના અંકની મર્યાદાઓ નીચે મુજબ છે :
- જીવનની ભૌતિક ગુણવત્તાનો અંક તૈયાર કરવામાં માત્ર ત્રણ બાબતો - શિક્ષા, આયુર્ષ્ય અને બાળ મૃત્યુદર જ ધ્યાનમાં લેવામાં આવે છે.

- આ ત્રણ બાબતોને આધારે દેશનો વિકાસ થયો છે ?
નહીં તે ચોક્કસપણે કરી શકાય નહીં. આ ત્રણ બાબતો
સિવાયની અન્ય બાબતોનો પણ તેમાં સમાવેશ કરવો
જોઈએ.
- જીવનની ભૌતિક ગુણવત્તાનો અંક શિક્ષા, આયુર્વે
દ્ય અને બાળ મૃત્યુદર આ ત્રણેય બાબતોની માત્ર
સરેરાશ છે.

- આ સરેરાશની મદદથી યોગ્ય નિર્ણય લઈ શકાય નહીં.
- જીવનની ભૌતિક ગુણવત્તાના અંકમાં ત્રણેય બાબતોને એકસરખું મહત્વ આપવામાં આવે છે, જે યોગ્ય નથી. માનવજીવનમાં આ ત્રણેય બાબતોનું મહત્વ જુદું જુદું હોય છે.

- કોઈ દેશનો PQLIનો ૬૨ ઊંચો હોય તો તે દેશનો વિકાસ અન્ય દેશો કરતાં વધારે છે, તેવું સામાન્યીકરણ કરી શકાય નહીં.
- જીવનની ભૌતિક ગુણવત્તા આંધ્રમાં આવક વૃદ્ધિ મહત્વની છે, જેની ઉપેક્ષા કરવી શક્ય નથી.
- ધનિક દેશો માટે PQLI વધવાની ગતિ સરેરાશ આયુષ્યની મર્યાદાને કારણે ધીમી હોય છે.

(5) ભારતમાં વર્તમાનમાં વૃદ્ધિ થઈ રહી છે અથવા વિકાસ થઈ રહ્યો છે અથવા બંને થઈ રહ્યા છે. તમારા જવાબ માટેના કારણો આપો.

► વિશ્વબેંક અને આર્થિક સર્વે, 2015 – 16ના અહેવાલમાં 2014માં ભારતની રાષ્ટ્રીય આવક (2.049 ટ્રિલિયન ડોલર), પાકિસ્તાનની રાષ્ટ્રીય આવક (0.243 ટ્રિલિયન ડોલર) કરતાં લગભગ 8 ગણી વધારે અને શ્રીલંકાની રાષ્ટ્રીય આવક (0.078 ટ્રિલિયન ડોલર) કરતાં લગભગ 26 ગણી વધારે છે.

- જે ભારતમાં વર્તમાનમાં આર્થિક વૃદ્ધિનું પ્રતિબિંબ છે. ભારતનો રાષ્ટ્રીય આવકનો વાર્ષિક વૃદ્ધિદર (7.3%), જે વિશ્વના અન્ય દેશો કરતાં ઘણો ઉંચો છે.
- રાષ્ટ્રીય આવકમાં વૃદ્ધિ થતાં આધુનિક ટેકનોલોજી અમલમાં આવતાં, નવાં બિયારણો શોધાતાં ઉત્પાદન અને વહેંચણીનું સંસ્થાકીય માળખું બદલાતાં ગરીબી, બેકારી અને આવકની અસમાનતા ઘટે છે.

- જે દેશના આર્થિક વિકાસનું પ્રતિબિંબ છે.
- 2014માં સમખરીદ-શક્તિના માપદંડ મુજબ ભારતની માથાઈઠ આવક (5497 ડોલર) છે, જે વિશ્વના અન્ય દેશો કરતાં ઘણી ઓછી છે. પરંતુ ભારતની માથાઈઠ આવકનો વૃદ્ધિદર (6.0 %) વિશ્વના અન્ય દેશો કરતાં ઊંચો છે. તેથી ભારતમાં વર્તમાનમાં આર્થિક વૃદ્ધિ અને આર્થિક વિકાસ ઝડપથી થઈ રહ્યો છે.

➤ માથાઈદ આવકની વૃદ્ધિને કારણે દેશના નાગરિકોની
પાયાની જરૂરિયાતો સંતોષાતાં તેમના જીવનની
ગુણવત્તા અર્થાત् જીવનધોરણ સુધરે છ. પરિણામે
આર્થિક વિકાસની સાથે સાથે સામાજિક પ્રગતિ પણ
શાય છ. જે આર્થિક વૃદ્ધિને સાથે આર્થિક વિકાસનું
પ્રતિબિંబ છ. આર્થિક વિકાસને માત્ર આવક વૃદ્ધિના
સંદર્ભમાં માપવો તે જરૂરી નથી.

➤ વિકાસના માપદંડ તરીકે માનવવિકાસ પણ ધ્યાનમાં લેવો આવશ્યક છે. 2015માં ૨જુ થયેલ માનવવિકાસ અહેવાલમાં 2014માં ભારત વિશ્વના 188 દેશોમાં 0.609 માનવવિકાસ અંક સાથે 130માં સ્થાને છે અને મધ્યમ માનવવિકાસ જીથમાં તેનો સમાવેશ થાય છે. આ સ્થિતિ ભારતમાં આર્થિક વૃદ્ધિ સાથે આર્થિક વિકાસનો નિર્દેશ કરે છે.

પ્રશ્ન 5. નીચેના પ્રશ્નોના વિસ્તારપૂર્વક જવાબ આપો :

- (1) આર્થિક વૃદ્ધિ અને આર્થિક વિકાસનો તફાવત ઉદાહરણ દ્વારા સમજાવો.
- આર્થિક વૃદ્ધિ અને આર્થિક વિકાસ પર્યાયરૂપ શબ્દો છે, એમ માની લેવામાં આવે છે અને આ બંને સમાનાશી શબ્દો તરીકે વપરાય છે. પરંતુ અર્થશાસ્ત્રમાં આ બંને ઘ્યાલો વચ્ચે તફાવત પાડવામાં આવ્યા છે. આ તફાવતો નીચે મુજબ છે:

આર્થિક વૃદ્ધિ

અર્થવ્યવસ્થામાં લાંબા ગાળે
કુમશઃ થતી નિયમિત આવક
વૃદ્ધિને 'આર્થિક વૃદ્ધિ' કહેવામાં
આવે છે.

આર્થિક વિકાસ

અર્થવ્યવસ્થામાં ઉત્પાદન
વધારતી નવી પદ્ધતિઓ
ઉપર આધાર રાખતી
આવક વૃદ્ધિને આર્થિક વિકાસ'
કહેવામાં આવે છે.

અર્થતંત્રમાં થતું ઉત્પાદન મુખ્યત્વે મૂડી અને શ્રમ પર આધારિત છે. મૂડી વધતાં અને વસ્તી વધતાં શ્રમિકોની સંખ્યામાં વધારો થશે. પરિણામે લાંબા ગાળે ઉત્પાદનમાં પણ વધારો થશે. આ પરિવર્તન 'આર્થિક વૃદ્ધિ' તરીકે ઓળખાય છે. આમ, આર્થિક વૃદ્ધિ એ મુખ્યત્વે પરિમાણાત્મક પરિવર્તન છે.

એતીક્ષેત્રે ઘઉં, ચોખા, બાજરી, મકાઈ વગેરે જેવાં ધાન્યો માટે સંકર બીજ શોંધાતાં તેમનાં ઉત્પાદનમાં મોટો વધારો થાય. ગૃહ ઉધોગોને બદલે આધુનિક ઉધોગો વિકસે, દેશમાં પરિવહન સેવાઓ યાંત્રિક બને, આવી પરિવર્તનોને 'આર્થિક વિકાસ' કહેવામાં આવે છે. આમ, આર્થિક વિકાસ એ ગુણાત્મક તેમજ પરીમાણાત્મક બંને પ્રકારનાં હોવા છતાં તે મુખ્યત્વે ગુણાત્મક પરિવર્તન છે.

વિકસિત રાજ્યોની આવકમાં
થતો વધારો આર્થિક વૃદ્ધિ
ગણાય.

વિકસતાં રાજ્યોની
આવકમાં થતો વધારો
આર્થિક વિકાસ ગણાય.

વિકસિત રાજ્યોમાં રાજ્યીય આવકમાં વધારો
થતાં ખેતી, ઉદ્યોગો, પરિવહન સેવાઓ વગેરે
ક્ષેત્રોમાં મહત્વનાં પરિવર્તનો આવે છે.
અને ઉત્પાદન વૃદ્ધિની પ્રક્રિયા લાંબો સમય
ચાલુ રહી શકે છે.
આમ, આર્થિક વૃદ્ધિ લાંબા ગાળે આર્થિક
વિકાસ જ છે.

વિકસતા રાજ્યોમાં રાજ્યીય આવકમાં વધારો
થતાં વણવપરાયેલાં
સંસાધનોનો વિકાસ થતો રહે છે.
અર્થતંત્રનાં વિવિધ ક્ષેત્રોમાં સતત
ઉત્પાદન વધતું રહે છે. આર્થિક પ્રગતિની
સાથે સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક ક્ષેત્રમાં પણ
પ્રગતિ થાય છે. આમ, આર્થિક વિકાસ
આર્થિક વૃદ્ધિ કરતાં વધુ વિસ્તૃત અને
બહુમુખી પ્રક્રિયા છે.

આર્થિક વૃદ્ધિ દેશમાં થતા
ઉત્પાદનમાં અથવા આવકમાં
વધારો સૂચવે છે. આમ,
આર્થિક વૃદ્ધિ એ પરિણામ છે.

આર્થિક વિકાસમાં જે
પ્રક્રિયા દ્વારા ઉત્પાદન વૃદ્ધિ
અથવા આવક વૃદ્ધિ થાય
છે, તે મહત્વનું પરિબળ
છે. આમ, આર્થિક વિકાસ
એ કારણ છે.

આર્થિક વૃદ્ધિ એ રાષ્ટ્રીય
આવક અને માથાઈથ
આવકમાં વધારાની
નિર્ણશ કરે છે.

આર્થિક વિકાસ એ સાધનોની કાર્યક્ષમતામાં
વધારો, સુધારેલી ઉત્પાદન- પદ્ધતિઓ,
લોકોનાં મનોવલાણોમાં ફેરફાર વગેરે
પરિવર્તનોનો નિર્ણશ કરે છે. તેથી પ્રજાની
સુખાકારી વધે છે. આમ, આર્થિક વિકાસમાં
આર્થિક વૃદ્ધિ અને અન્ય પરિવર્તનો એ બંને
બાબતોનો સમાવેશ થાય છે.

(2) આર્થિક વિકાસના નિર્દેશક તરીકે જીવનની ભૌતિક

ગુણવત્તામાં સુધારણાના આંક વિશે સમજાવો.

- આર્થિક વિકાસનો હેતુ હંમેશા દેશના લોકોનાં જીવનોધોરણમાં સુધારો કરવાનો હોય છે. તેથી દેશનો આર્થિક વિકાસ માપવા માટે જીવનની ભૌતિક ગુણવત્તાને એક નિર્દેશક તરીકે સ્વીકારવામાં આવે છે.

➤ દેશની રાષ્ટ્રીય આવક વધુ અને તે અમુક વર્ગના
લોકોના હાથમાં કેન્દ્રિત થાય, તો તે વિકાસ નથી.
દેશનો આર્થિક વિકાસ એવી હોવી જોઈએ, જે
ગરીબોના જીવનધોરણને ઉંચું લાવે અને દેશની
પ્રજાની પ્રાથમિક જરૂરિયાતો સંતોષે.

- ઉપરની બાબતને ધ્યાનમાં રાખીને ડેવિસ મોરિસે
જીવનની ભૌતિક ગુણવત્તામાં સુધારા કરવાં
જીવનની ભૌતિક ગુણવત્તાના અંકની રજૂઆત કરી
છે.
- માનવજીવનની ભૌતિક ગુણવત્તાનો અંક આર્થિક
વિકાસની કક્ષા દર્શાવે છે.

- જીવનની ભૌતિક ગુણવત્તાનું માપન :
- જીવનની ભૌતિક ગુણવત્તા માપવા માટે નીચેનાં ત્રણાં ઘટકો કે પરિબળો ધ્યાનમાં લેવાય છે :
 1. શિક્ષણનું પ્રમાણ :
- દેશમાં શિક્ષણ મેળવેલી વસ્તીની ટકાવારી એ શિક્ષણનું પ્રમાણ છે. શિક્ષણનો વધારો વ્યક્તિના કલ્યાણમાં વધારો દર્શાવે છે.

➤ તેમજ વ્યક્તિની કુશળતાનો સૂચક છે. આમ, શિક્ષણનું
પ્રમાણ જીવનની ભૌતિક ગુલવત્તાનો મહત્વનો માપદંડ
છે.

2. અપેક્ષિત આયુષ્ય :

➤ બાળકના જન્મ સમયે તે કેટલા વર્ષ જીવશે તેની
અપેક્ષાને અપેક્ષિત આયુષ્ય કહે છે.

➤ અપેક્ષિત આયુષ્યનો વધારો સારી આરોગ્ય સેવાઓ અને સારી પર્યાવરણીય સ્થિતિનું પરિબ્રમ છે.

3. બાળ-મૃત્યુદર :

➤ જીવતા જન્મેલા ૬૨ હજાર બાળકોમાં એક વર્ષ પહેલાં મૃત્યુ પામતાં બાળકોની સંખ્યાને બાળ-મૃત્યુદર કહે છે. બાળ- મૃત્યુદરનો ઘટાડે સામાજિક પરિસ્થિતિમાં અને આરોગ્યની સગવડતામાં સુધારો સૂચવે છે.

➤ ઉપરના ત્રણેય ઘટકો અંગેના વિશ્વાસપાત્ર આંકડાઓ
દરેક દેશમાં મેળવી શકાય છે. આ ત્રણેય બાબતો
પરિણામ દર્શાવે છે અને વસ્તુલક્ષી છે. તેથી જીવનની
ભૌતિક ગુણવત્તાની તુલના માટેનાં વ્યાજબી ધોરણો પૂરા
પાડે છે.

- જીવનની ભૌતિક ગુજરતાના આંકની રચનાઃ જીવનની ભૌતિક ગુણવત્તાના આંકની રચના નીચે મુજબ કરવામાં આવે છે :
- સૌપ્રથમ ત્રણ પટકો (નિર્દેશકો) શિક્ષણનું પ્રમાણી, અપેક્ષિત આયુષ્ય અને બાળ મૃત્યુદરને તેમની કામગીરીના આધારે 0થી 100ની વચ્ચેના ગુણાંક આપવામાં આવે છે.

➤ આ ત્રણેય નિર્દેશકોના ગુણાંકને સરખો 100 ભાર આપી
નીચે મુજબ જીવનની ભૌતિક ગુણવત્તાનો આંક (Physical
Quality Life Index - PQL) મેળવવામાં આવે છે.

$$PQLI = \frac{100 \text{ (શિક્ષણના પ્રમાણના ગુણાંક)} + 100 \text{ (અપેક્ષિત આયુષ્ય ગુણાંક)} + 100 \text{ (બાળ-મૃત્યુદરના ગુણાંક)}}{3}$$

(શિક્ષણના પ્રમાણના ગુણાંક) +

(અપેક્ષિત આયુષ્ય ગુણાંક) +

(બાળ-મૃત્યુદરના ગુણાંક)

$$= \frac{3}{\text{_____}} \times 100$$

- PQLIની મદદથી પાયાના વર્ષની જીવનની ભૌતિક ગુણવત્તા સાથે વર્તમાન વર્ષની જીવનની ભૌતિક ગુણવત્તાની સ્થિતિની સરખામણી કરવામાં આવે છે.

- PQLIનું અર્થધટન :
- PQLIનું મૂલ્ય ૦ અને ૧૦૦ની વચ્ચે હોય છે.
- જે દેશ માટે PQLI ૧૦૦ની નજીક હોય તે દેશમાં જીવનની ભૌતિક ગુણવત્તાના ઘટકોની કામગીરી ઉત્તમ છે તેમ કહેવાય. જો PQLI ૦ની નજીક હોય, તો આ ત્રણેય ઘટકોની કામગીરી ઉત્તરતી કક્ષાની છે તેમ કહેવાય.

- જેમ PQLI નું મૂલ્ય ઉંચું તેમ દેશનો આર્થિક વિકાસ વધારે ગણાય અને જેમ PQLI નું મૂલ્ય નીચું તેમ દેશનો આર્થિક વિકાસ નીચો ગણાય.
- PQLI નું મહત્વ :
- PQLI માં માનવજીવન ધોરણને સ્પર્શતી રિક્ષણ અને આરોગ્ય જેવી બાબતોનો સમાવેશ થાય છે.

- તેથી તે માથાઈઠ આવકના નિર્દેશક કરતાં આર્થિક વિકાસનો ચાર્ટિયાતો નિર્દેશક છે.
- રાજ્યીય આવક અને માથાઈઠ આવકના નિર્દેશક કરતાં PQLIમાં ઓછી મર્યાદાઓ છે.
- PQLIથી જુદા જુદા દેશોના જીથ, તેમજ એક જ દેશની વિવિધ રાજ્યોના આર્થિક વિકાસની તુલના થઈ શકે છે.

- તેમજ શહેર અને ગ્રામ્ય વિસ્તાર માટે સ્વી-પુરુષના પ્રમાલના PQLI બનાવી તેમની તુલના કરી શકાય છે.
- PQLIની મર્યાદાઓ :
- માનવજીવનને સ્પર્ધાની ત્રણ બાબત સિવાયની અન્ય બાબતોનો સમાવેશ PQLI માં થતી નથી.
- PQLI માં ધ્યાનમાં લેવાતી ત્રણેય બાબતોનું માનવજીવનમાં એકસરખું મહત્વ હોતું નથી.

- તેથી તેમને આપવામાં આવતું એક્સરખું મહત્ત્વ અયોગ્ય છે.
- PQLI માત્ર સરેરાશ છે. તેથી ત્રણેય બાબતોમાં લેવાતા નિર્ણયો વાસ્તવિક હોતા નથી.
- PQLI નું મૂલ્ય ઊંચું હોય તે દેશનો વિકાસ અન્ય દેશોના વિકાસ કરતાં વધુ છે, તેવું સામાન્યીકરણ કરી શકાય નહીં.

- અપેક્ષિત આયુષ્પ અમુક હદથી વધી શકતું નથી. તેથી વિકસત દેશોમાં PQLI નું મૂલ્ય નીચા દરે વધે છે.
- PQLI માં આવક વૃદ્ધિની ઉપેક્ષા કરી શકાય નહીં.

(3) માનવિકાસ આંકમાં કઈ-કઈ બાબતોનો સમાવેશ થાય છે ? તેની સમજૂતી આપો.

➤ માનવવિકાસ આંક આર્થિક વિકાસનો અધ્યતન નિર્દેશ છે. 1990માં સંયુક્ત રાષ્ટ્ર વિકાસ કાર્યક્રમમાં ૨જી કરેલા માનવવિકાસ અહેવાલમાં વિકાસના માપ તરીકે માનવિકાસ આંક (Human Development Index HD) ૨જી કરવામાં આવ્યો.

- HDI આર્થિક અને સામાજિક બંને બાબતોને ધ્યાનમાં લઈ તૈયાર કરવામાં આવે છે.
- HDI તૈયાર કરવામાં મહત્વની ભૂમિકા પ્રખ્યાત અર્થશાસ્ત્રી મેહબુબ ઉલ હક અને નોબેલ પ્રાઇઝ વિજેતા ભારતીય અર્થશાસ ડૉ. અમર્ય સેનની છે.
- HDI તૈયાર કરવા માટેની બાબતો :

➤ HDI તૈયાર કરવા નીચેની ત્રણ બાબતો (પરિબળો)
ધ્યાનમાં લેવાય છે.

1. અપેક્ષિત આયુષ્ય :

➤ આયુષ્ય આરોગ્યની સ્થિતિ સાથે સંકળાયે છે. આરોગ્ય
માપવા માટે બાળકના જન્મ સમયે અપેક્ષિત આયુષ્ય
ગણતરીમાં લેવાય છે.

➤ જો અપેક્ષિત આયુષ્ય 50 વર્ષથી ઓછું હોય તો દેશની વસ્તી તંકુરસ્તીથી વંચિત ગણાય છે. જેમ અપેક્ષિત આયુષ્ય અંક ઉંચો તેમ આરોગ્યની સ્થિતિ સારી માનવામાં આવે છે. 2014માં ભારતમાં લોકોનું સરેરાશ આયુષ્ય 68 વર્ષ જેટલું હતું, અપેક્ષિત આયુષ્યનો અંક સામાજિક સિર્જિ દર્શાવે છે.

2. જ્ઞાન (શિક્ષણ) :

- જ્ઞાન(શિક્ષણ)નું પ્રમાણ જાણવા માટે પુખ્ત ઉંમરના શિક્ષિતોની ટકાવારી કેટલી છે તે મેળવવામાં આવે છે. આ માટે 15 વર્ષ અને તેનાથી વધુ ઉંમરની વ્યક્તિઓના અક્ષરજ્ઞાન ધ્યાનમાં લેવાય છે, જેમાં શાળા કક્ષાનાં સરેરાશ વર્ષ અને શાળા કક્ષાનાં અપેક્ષિત વર્ષ ધ્યાનમાં લેવામાં આવે છે.

➤ શિક્ષણનું ઉંચું પ્રમાણ સમાજિક સિદ્ધિ દર્શાવે છે.

3. જીવનધોરણા :

➤ જીવનધોરણા માપવા માટે માથાઈઠ રાષ્ટ્રીય આવક (ડોલરમાં) ધ્યાનમાં લેવાય છે. સમખરીદ-શક્તિના ઘ્યાલનો ઉપયોગ કરી માથાઈઠ રાષ્ટ્રીય આવક ગણાય છે. સારા જીવનધોરણાનો આધાર આવક ઉપર હોય છે.